

Марія Ігнатко

Ужгородський національний університет, Україна

АГРАРНА ОСВІТА ЯК РУШІЙНА СИЛА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Mariia Ihnatko

Uzhhorod National University, Ukraine

AGRARIAN EDUCATION AS THE DRIVING FORCE OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AGRICULTURAL PRODUCTION

The article substantiates the role of agro-industrial production in the economy of Ukraine. The factors that negatively influence the development of the agricultural sector of Ukraine are revealed. The ways of activation of innovative development in the agrarian sector of the economy are analyzed. The role of agrarian education in ensuring the innovative development of the agro-industrial complex is considered. The state of training of agricultural specialists in educational establishments of Ukraine is analyzed. The ranking of the best agricultural universities in the world according to the US edition of the United States News Best Global Universities were given. The expediency of using separate instruments in the conditions of the Ukrainian economy is grounded in order to stimulate the innovation activity of universities. The directions of modernization of the current system of Ukrainian agrarian education are offered.

Keywords: innovation, agricultural education, human resources, stimulation of agro-industrial production, innovative development.

Постановка проблеми. Агропромислове виробництво – стратегічно важлива складова національного господарства України. Від рівня розвитку аграрної сфери залежить рівень продовольчого забезпечення населення країни, соціально-економічне становище. Частка агропромислового виробництва становить 10% загального обсягу ВВП та складає 36,9% експорту України¹. До десятки країн, до яких найбільше експортується українська сільськогосподарська продукція, увійшли Індія (12,1%), Єгипет (6,4%), Китай (6,2%), Нідерланди (5,9%), Іспанія (5,1%), Туреччина (5,0%), Італія (4,9%), Іран (3,8%), Польща (3,6%), Білорусь (3,5%)².

Позитивним для агропромислового виробництва в Україні є її вдале географічне розташування та сприятливі для ведення сільського господарства кліматичні умови. Крім цього, важливість аграрної сфери полягає і у забезпеченні громадян робочими місцями. У сільському господарстві зайнята значна частина населення України: 17,5% у 2015 році, 17,6% у 2016 році, 17,7% у 2017 році та 18% у 2018 році. Це другий після оптової та роздрібною торгівлі вид економічної діяльності, де залучена найбільша кількість зайнятого населення³.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питанням забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва за рахунок аграрної освіти присвячені праці багатьох науковців: Застрожнікової І. В.⁴, Курило Л.І.⁵, Кобець А. С., Пугач А. М.⁶,

¹ Нотра, V., Ігнатко, М. (2018). Features of innovative development of Ukrainian agro-industrial production management. *Scientific development and achievements*, 329-337.

² Державна служба статистики України (2020). *Головна сторінка* <<http://www.ukrstat.gov.ua/>> (2020, січень, 30).

³ Державна служба статистики України (2020). *Головна сторінка* <<http://www.ukrstat.gov.ua/>> (2020, січень, 30).

⁴ Застрожнікова, І. В. (2018). Державна політика у галузі аграрної вищої освіти. *Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, менеджменту, обліку та права» (м.Полтава)*, 36-37.

⁵ Курило, Л. І. (2013). Організаційна складова реформування аграрної науки і освіти. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Фінанси і кредит*, 1, 218-221.

⁶ Кобець, А. С., Пугач, А. М. (2016). Сучасний стан освітніх послуг у сфері вищої аграрної освіти в Україні. *Аспекти публічного управління*, 6-7, 24-31.

Василенко О. І., Дорош-Кізим М.М., Дадак О.О., Гачек Т.С., Ганущак-Єфіменко Л.М., Щербак В.Г., Саблук П.Т.¹, Власов В.І., Кісіль М.І., Пріб К.І. Ці публікації характеризуються різноманітністю поглядів на роль аграрної освіти в сільському господарстві та відсутністю єдиного шляху розв'язання проблеми браку кадрового забезпечення, що зумовлює подальше дослідження зазначеної проблематики.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати проблеми агропромислового виробництва на інноваційному шляху розвитку, надати пропозиції щодо формування ефективного кадрового забезпечення сільськогосподарських підприємств за рахунок модернізації існуючої системи аграрної освіти.

Виклад основного матеріалу. Несприятливий інноваційний клімат в аграрному секторі України є одним із визначальних факторів низького рівня його конкурентоспроможності, особливо з прийняттям рішення про вступ до СОТ². Через відсталість у технічному оснащенні та недосконалість загальних процесів агропромислового виробництва не може повністю забезпечити своє населення оптимальними цінами на продукцію даної сфери діяльності³. Гальмівними чинниками розвитку агропромислового виробництва є: нестача власних коштів держави – 80% досліджених підприємств; великий обсяг витрат на впровадження нововведень – 55%; недостатня фінансова підтримка з боку держави – 25%; високий рівень економічних ризиків – 41%; недосконалий стан законодавчої бази держави – 40%; відсутність грошових коштів у замовника – 33%; недостатня кількість кваліфікованих робітників – 20%; неосвіченість у нових технологіях – 16%⁴.

Основним інструментом, умовою підвищення ефективності виробництва вітчизняних аграрних товаровиробників виступають інновації. С. Ілляшенко⁵ відзначає з цього приводу, що саме інноваційна діяльність, сутність якої складається у створенні, впровадженні і поширенні інновацій, позначається на всіх аспектах розвитку людського суспільства, змінює навіть середовище життя і діяльності людини, способи забезпечення її існування та розвитку.

Відповідно до досліджень вітчизняних науковців, сьогодні інноваційний потенціал сфери агропромислового виробництва реалізується на 5-7 %, в той час, коли в зарубіжних країнах цей показник становить понад 55-60 %⁶.

На думку Бойко Л.А.⁷, найбільш ефективними шляхами активізації інноваційного розвитку в аграрному секторі економіки є формування та реалізація державної політики інноваційного розвитку агропромислового виробництва, згідно з якою державні органи матимуть можливість застосовувати нові ринкові інструменти в підтримку та розвиток інноваційної діяльності аграрних підприємств, а саме: поліпшення земельних відносин (створення ринку землі); розвиток та вдосконалення загальних зусиль інноваційних програм; активізація інноваційної діяльності у сфері оподаткування; формування відповідної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції; вирішення проблеми розвитку сільської місцевості.

Поруч з цим, необхідною умовою інноваційного розвитку агропромислового виробництва є належне кадрове та наукове забезпечення, базисом яких є аграрна освіта. Станом на 2019 рік в Україні функціонують 22 аграрні заклади освіти, з яких 17 – університети⁸, що забезпечують якісними

¹ Саблук, П. Т., Власов, В. І., Кісіль, М. І., Пріб, К. А. (2008). Міжнародний рух капіталів і залучення в Україну прямих іноземних інвестицій. *Економіка АПК*, 9, 3-14.

² Шебанин, В. С. (2010). Освіта та наука як рушійні фактори інноваційного розвитку аграрної сфери України. *Економіка АПК*, 3, 94-97.

³ Павлова, Г. В., Кухарук, А. Д. (2019). Особливості інноваційного розвитку агропромислового комплексу України. *Електронний архів наукових та освітніх матеріалів КПІ ім. Ігоря Сікорського* <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/29370/1/2019-13_1-07.pdf> (2020, січень, 30)

⁴ Державна служба статистики України (2020). *Головна сторінка* <<http://www.ukrstat.gov.ua/>> (2020, січень, 30).

⁵ Ілляшенко, С. М. (2003). *Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи*. Суми: ВТД Університетська книга, 278.

⁶ Березіна, Л. М. (2013). Інноваційна політика підприємств АПК: тактичні та стратегічні аспекти. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 4, 122-132.

⁷ Бойко, Л. А. (2019). Особливості управління інноваційним розвитком агропромислового виробництва України. *Міжнародна науково-практична конференція Наукове забезпечення економічного розвитку, правового регулювання і управління в агропромисловому комплексі*, 101.

⁸ Трофімцева, О. (2019). Аграрна освіта в Україні потребує реформування. *Інформаційно-аналітичний портал АПК України* <<https://agro.me.gov.ua/ua/news/agrarna-osvita-v-ukrayini-potrebuye-reformuvannya-olga-trofimceva>> (2020, січень, 22).

знаннями. Понад 86% від загальної чисельності студентів навчається за спеціальностями сільськогосподарського профілю, решта – за спеціальностями, необхідними для розвитку сільських територій та їх інфраструктури. Однак, отримана студентами теоретична база мало відповідає потребам реального аграрного бізнесу. Як вдало підкреслює Василенко О. І.¹, сучасна аграрна освіта в Україні знаходиться на стадії реформування. У більшості вищих навчальних закладів намагаються відійти від пострадянських традицій у підготовці кадрів для АПК. Спостерігається активне впровадження в освітній процес українських вишів елементів усіх типів освіти, не враховуючи особливостей країни, менталітету народу, історичних аспектів розвитку, можливості та прийнятності використання в конкретних умовах. Проте, цього недостатньо для сільськогосподарської країни, освіта та наукові дослідження повинні бути ефективнішими.

Варто відмітити, що вітчизняні науковці-аграрії не дуже помітні на міжнародній арені; не публікують свої роботи в міжнародних рейтингових журналах і майже не презентують свої роботи на міжнародних та європейських конференціях, відмежовані від міжнародної дослідницької спільноти. Постає нагальна потреба залучати їх до дослідницьких сфер, а також надати можливість ознайомлюватися з останніми тенденціями технологічного розвитку в країнах-лідерах². Підтвердженням недостатньої якості освітніх послуг, що надають вітчизняні виші, слугує рейтинг найкращих світових центрів аграрної освіти, складений американським виданням U.S. News Best Global Universities³ на основі 13 показників, зокрема результативності наукових досліджень, глобальної, регіональної популярності університету. До Топ-10 найкращих університетів світу увійшли виші США, Китаю, Нідерландів (таблиця 1).

Таблиця 1

Рейтинг найкращих аграрних університетів світу

Місце	Університет	Країна	Бали
1	Вагенінгенський університет (Wageningen University and Research Center)	Нідерланди	100
2	Китайський сільськогосподарський університет (China Agricultural University)	Китай	90.1
3	Каліфорнійський університет у Девісі (University of California--Davis)	США	89.1
4	Массачусетський університет в Амгерсті (University of Massachusetts Amherst)	США	88.6
5	Університет Корнелла (Cornell University)	США	85.7
6	Південно-Китайський технологічний університет (South China University of Technology)	Китай	85.7
7	Університет, розташований у Вусі (Jiangnan University)	Китай	85.4
8	Університет Сан-Паулу (Universidade de São Paulo)	Бразилія	84
9	Аграрний університет міста Нанкін (Nanjing Agricultural University)	Китай	81.8
10	Гентський університет (Ghent University)	Бельгія	80.2

Президент асоціації «Український клуб аграрного бізнесу», гендиректор аграрної компанії ІМК Алекс Ліссітса зазначає, що потрапляння до десятки найкращих аграрних університетів

¹ Василенко, О. І. (2018). Сучасні проблеми функціонування вищих навчальних закладів аграрної освіти. *Агросвіт*, 19, 44-49.

² Бондарчук, Ю., Чуйко, Г., Чуйко, Н. (2005). Удосконалення форм і методів навчання відповідно до вимог Болонського процесу. *Вища школа*, 2, 35-41.

³ U.S. News (2020). Best Global Universities for Agricultural Sciences. *U.S. News* <<https://www.usnews.com/education/best-global-universities/search?subject=agricultural-sciences&name=>> (2020, лютий, 01).

бразильського університету є «результатом послідовної роботи бразильського федерального уряду за останні 15 років, коли в аграрну науку і освіту інвестовано дуже багато»¹. Експерт визнає, що Вагенінгенський університет є не лише європейським а й світовим бенчмаркігом для найкращих університетів аграрного спрямування, що підтверджує успіхи університету Wageningen як у площині науки, так і в площині освіти. Що стосується українських аграрних університетів, то жоден із них навіть не увійшов до рейтингу, що є сигналом для України, яка позиціонує себе аграрною державою.

Брак кадрового забезпечення в агропромисловому виробництві є серйозною перешкодою його подальшого розвитку. Саме задля вирішення цієї проблеми аграріями самостійно було започатковано магістерську програму «Агрокебети» на базі факультету аграрного менеджменту Національний університет біоресурсів і природокористування України. Ідею створення проєкту підтримали провідні аграрні компанії України: Corteva Agriscience, MXP, New Holland, IMMER Group, Agroprosperis, IMK, Bayer, Cygnet, «Галс Агро», Kernel, LNZ Group, «Агрейн», «Лімагрейн Україна», HORSCH, AgroHub, SmartFarming, Arzinger та PricewaterhouseCoopers². Основним завданням програми є забезпечення українських агропромислових компаній висококваліфікованими працівниками, а випускників – високооплачуваним робочим місцем одразу після отримання диплому³. «Агрокебети» є чудовим прикладом поєднання навчальних закладів із бізнесом, адже саме за таким союзом – інноваційне майбутнє агропромислового виробництва.

Як справедливо вважають Ганущак-Єфіменко Л.М., Щербак В.Г.⁴, головним критерієм розвитку освітньої системи має стати здатність навчального закладу бути об'єднуючою ланкою між університетом з програмами та проєктами інноваційного розвитку країни на макрорівні, поширення нових знань в суспільстві та слугувати регіональною ареною реалізації академічних інновацій на мезорівні. Метою функціонування таких платформ буде створення нової інтеграційної суті інноваційного ланцюжка навчання, формування навичок проведення наукових досліджень та підприємницької діяльності з метою підвищення освітніх та інноваційних можливостей університетів постсоціалістичного суспільства. Використання такого підходу дозволить по-новому поглянути на модернізацію системи освіти, де нову якість отриманих знань дозволить сформувати у молоді якості лідерства, підвищить рівень інтелекту і дозволить реалізуватися наявними здібностям. На думку вище зазначених науковців, освітньо-інноваційна платформа отримання бізнес-знань є ефективним новим засобом визначення напрямків наукових досліджень і розвитку пріоритетів, термінів і планів дій по ряду стратегічно важливих питань, де досягнення майбутніх цілей зростання, конкурентоздатності і стійкості університетів залежить від того, наскільки новий підхід до освітнього процесу дозволяє розвинути потенціал синергетичного поєднання освітнього процесу, науково-дослідних досягнень та їх практичної бізнес-реалізації. Вони є потенційно потужним інструментом у досягненні кращої структуризації діяльності на європейському рівні і сприятиме досягненню європейського дослідницького простору. Для організації діяльності платформи доцільно вивчити і використати досвід європейських університетів-партнерів: проведення відкритих презентацій, воркшопів, ярмарок вакансій, відкритих лекцій за участю представників агропромислових підприємств, які на підставі презентацій студентів здійснюють відбір потенційних співробітників або консультують студентів щодо практичної реалізації їх проєктів. Використання цього досвіду дозволить розробити інтерактивний інструментарій реалізації ідей в дії шляхом формування навичок підприємництва у молоді: створення центрів стартапів, спін-офів як точок розвитку та просування інновацій студентів.

Важливим фактором формування кадрового потенціалу АПК є орієнтація молоді на навчання в освітніх закладах аграрного профілю. Щороку за аграрними спеціальностями у ВНЗ недобір студентів становить приблизно 30%, значно скорочується і кількість їхніх випускників. З огляду на це

¹ Facebook (2019). *Alex Lissitsa* <https://www.facebook.com/Alissitsa/posts/2400609736933810?__tn__=-R> (2020, лютий, 01).

² Mind.ua (2020). *Очікування vs реальність: яка освіта насправді потрібна аграріям майбутнього* <<https://mind.ua/publications/20203072-ochikuvannya-vs-realnist-yaka-osvita-naspravdi-potribna-agrariyam-majbutnogo>> (2020, лютий, 01).

³ Агрокебети (2020). *Умови вступу* <https://agrokebety.com/#umovy_vstupu> (2020, січень, 22).

⁴ Ганущак-Єфіменко, Л. М., Щербак, В. Г. (2016). Освітньо-інноваційна платформа отримання бізнес-знань як принципово новий підхід до реалізації кластерної взаємодії інтерактивних інструментаріїв інноваційного ланцюжка навчання. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*, 228-238.

необхідно інформувати випускників, зокрема сільських шкіл, про стан ринку праці, надавати допомогу в оцінюванні своїх можливостей при виборі професії. Ефективність професійного рівня кадрів на підприємствах буде залежати від мотиваційної складової при виборі професії. Перевагу слід надавати особам, які обирали професію з урахуванням своїх нахилів і здібностей¹.

Отже, система сучасної аграрної освіти України є недосконалою та потребує нового підходу при підготовці кадрового і наукового забезпечення. Для формування ефективної системи підготовки майбутніх аграріїв необхідно: 1. Орієнтуватися на задоволення реальних потреб агропромислового бізнесу.

2. Шукати альтернативні джерела фінансування аграрних закладів освіти.

3. Робити акцент на практичних навичках студента під час навчального процесу.

4. Сформувати систему мотивації для студента-аграрія (збільшити кількість місць державного замовлення на потрібні спеціальності, гарантувати забезпечення робочим місцем успішного студента тощо).

5. Удосконалити чинне законодавство задля можливості створювати малі підприємства при університетах, більш ефективно використовувати землі, закріплені за навчальними закладами, організувати якісне практичне навчання та просувати наукові розробки у виробництво.

6. Налагодити міжнародне співробітництво (стажування студентів у провідних іноземних університетах, участь у грантових програмах).

7. Розробляти навчальні плани для аграрних спеціальностей із акцентуванням на поглиблене вивчення іноземних мов.

Висновки. Для забезпечення вітчизняних агропромислових підприємств кваліфікованими працівниками необхідно модернізувати теперішню систему аграрної освіти. Робота університетів аграрного спрямування повинна бути скерована на підготовку спеціаліста, що відповідатиме потребам сучасного бізнесу. Домогтися цього можна за рахунок тісної співпраці закладів освіти із виробництвом, що сприятиме засвоєнню студентом практичних знань; активному залученню до навчального процесу «людей аграрного бізнесу»; посиленій міжнародній співпраці для обміну досвідом, сучасними технологіями; підтримці з боку держави; посиленій роботі із випускниками шкіл.

References:

1. Facebook (2019). *Alex Lissitsa* <https://www.facebook.com/Alissitsa/posts/2400609736933810?__tn__=-R> (2020, February, 01). [in Ukrainian].
2. Berezina, L. M. (2013). Innovacijna polityka pidpryemstv APK: taktychni ta strategichni aspekty [Innovation policy of agricultural enterprises: tactical and strategic aspects]. *Marketing i menedzhment innovacij* [Marketing and innovation management], 4, 122-132. [in Ukrainian].
3. U.S. News (2020). *Best Global Universities for Agricultural Sciences* <<https://www.usnews.com/education/best-global-universities/search?subject=agricultural-sciences&name=>>> (2020, February, 01). [in English].
4. Bojko, L. A. (2019). Osoblyvosti upravlinnya innovacijnym rozvytkom agropromyslovogo vyrobnytstva Ukrayiny [Features of innovative development's management of Ukrainian agro-industrial production]. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferenciya Naukove zabezpechennya ekonomichnogo rozvytku, pravovogo reguluvannya i upravlinnya v agropromyslovomu kompleksi* [International scientific-practical conference Scientific support of economic development, legal regulation and management in the agro-industrial complex], 101. [in Ukrainian].
5. Bondarchuk, Yu., Chujko, G., Chujko, N. (2005). Udokonalennya form i metodiv navchannya vidpovidno do vymog BolonskoHo procesu. [Improvement of forms and methods of teaching in accordance with the requirements of the Bologna process]. *Vyshha shkola* [High school], 2, 35-41. [in Ukrainian].
6. Ganushhak-Yefimenko, L. M., Shherbak, V. G. (2016). Osvitno-innovacijna platforma otrymannya biznes-znan yak pryncypovo novyj pidkhid do realizaciyi klasternoyi vzayemodiyi interaktyvnykh instrumentariyiv innovacijnogo lancyuzhka navchannya [Educationally-innovative platform of receipt of business-knowledge as fundamentally new going near realization of cluster co-operation of interactive tools of innovativity chainlet of studies]. *Visnyk Kyivskoho nacionalnoho universytetu tekhnologij ta dizajnu* [Bulletin of the Kiev National University of Technology and Design], 228-238. [in Ukrainian].
7. Hotra, V., Ihnatko, M. (2018). Features of innovative development of Ukrainian agro-industrial production management. *Scientific development and achievements*, 329-337. [in English].
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine] (2020) *Holovna storinka* [Homepage]. <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>. (2020, January, 30). [in Ukrainian].

¹ Василенко, О. І. (2018). Сучасні проблеми функціонування вищих навчальних закладів аграрної освіти. *Агроекономіка*, 19, 44-49.

9. Illyashenko, S. M. (2003). *Upravlinnya innovacijnym rozvytkom: problemy, koncepciji, metody* [Management of innovative development: problems, concepts, methods]. Sumy: Universytetska knyha. [in Ukrainian].
10. Agrokebety (2020). *Umovy vstupu* [Conditions of entry] <https://agrokebety.com/#umovy_vstupu> (2020, January, 22). [in Ukrainian].
11. Kobecz, A. S., Pugach, A. M. (2016). Suchasnyj stan osvitnikh posluh u sferi vyshhoyi ahrarynoi osvity v Ukrayini [Current status of educational services in higher agricultural education in Ukraine] *Aspekty publicchnoho upravlinnya* [Aspects of Public Management], 6-7, 24-31. [in Ukrainian].
12. Kurylo, L. I. (2013). Organizacijna skladova reformuvannya ahrarynoi nauky i osvity [Organizational component of reforming agrarian science and education]. *Visnyk Sumskoho nacionalnoho ahrarynoho universytetu. Finansy i kredyt* [Bulletin of Sumy National Agrarian University. Finance and Credit], 1, 218-221. [in Ukrainian].
13. Mind.ua (2020). *Ochikuvannya vs realnist: yaka osvita naspravdi potribna ahraryiam majbutnoho* [Expectation vs Reality: What education future agrarians really need] <<https://mind.ua/publications/20203072-ochikuvannya-vs-realnist-yaka-osvita-naspravdi-potribna-ahraryiam-majbutnogo>> (2020, February, 01). [in Ukrainian].
14. Pavlova, G. V., Kukharuk, A. D. (2019). Osoblyvosti innovacijnoho rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Ukrayiny [Features of innovative development of agroindustrial complex of Ukraine] *Elektronnyy arkhiv naukovykh ta osvitnikh materialiv KPI im. Ihorya Sikorskoho* [Electronic archive of scientific and educational materials of KPI them. Igor Sikorsky] <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/29370/1/2019-13_1-07.pdf> (2020, January, 30). [in Ukrainian].
15. Sabluk, P. T., Vlasov, V. I., Kysil, M. I., Prib, K. A. (2008). Mizhnarodnyj rukh kapitaliv i zaluchennya v Ukrayinu pryamykh inozemnykh investycij [International Capital Movement and involvement of Foreign Direct Investments in Ukraine]. *Ekonomika APK* [Economics APK], 9, 3-14. [in Ukrainian].
16. Shebanyn, V. S. (2010). Osvita ta nauka yak rushijni faktory innovacijnoho rozvytku ahrarynoi sfery Ukrayiny [Education and science as driving factors for innovative development of the agrarian sphere of Ukraine]. *Ekonomika APK* [Economics APK], 3, 94-97. [in Ukrainian].
17. Vasylenko, O. I. (2018). Suchasni problemy funktsionuvannya vyshchykh navchalnykh zakladiv ahrarynoi osvity [Current challenges of functioning of higher educational institutions of agrarian education]. *Ahrosvit*, 19, 44-49.
18. Zastrozhnikova, I. V. (2018). Derzhavna polityka u galuzi ahrarynoi vyshhoyi osvity [State policy in the field of agricultural higher education]. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferenciya Suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku ekonomiky, menedzhmentu, obliku ta prava (m.Poltava)* [International scientific-practical conference Current status and prospects of economic development, management, accounting and law (Poltava)], 36-37. [in Ukrainian].